

ODPRTI, PROSTI, SVOBODNI, BREZPLAČNI DOSTOP

TERMINOLOŠKI
KOTIČEK

Kolega Franc V. Nekrep se v svojem blogu¹ upravičeno veseli letošnjih obetov za nekoliko pogumnejše soočenje z globalno sicer zelo živahnim gibanjem odprtega dostopa tudi v Sloveniji². Res se fenomen (in problem) končno občasno pojavlja nekoliko pogumnejše tudi v našem časopisju, predvsem pa je razveseljivo, da se z izzivom organizirano soočajo tudi slovenski knjižničarji in za jesen napovedujejo skupno posvetovanje sekcij visokošolskih in specialnih knjižnic pri ZBDS »*Prost dostop do dosežkov slovenskih znanstvenikov*»³, ki bo 27. in 28. oktobra v Ljubljani.

Odprti dostop (open access, OA) je že nekaj let prioriteten predmet strokovnih razprav in pobud (v svetu tudi političnih), vse pogosteje tudi formaliziranih, uradno zapisanih in na mednarodnem nivoju. Praksa odprtega dostopa se tudi v svetu udejanja pravzaprav šele zadnji desetletji z dostopnostjo znanstvenih vsebin na spletu, od tod dokaj nova in še ne povsem ustaljena poimenovanja tega fenomena v slovenskem pa tudi v angleškem jeziku. V strokovni praksi opažamo zelo različno, nedosledno in včasih tudi napačno rabo poimenovanj v zvezi z odprtim dostopom. Tokratna objava je zato nastala v upanju, da bo lahko doprinesla k urejanju tega terminološkega vprašanja.

V angleških besedilih se pojavljata izraza **open access** in **free access**, včasih skoraj kot sopomenki in drugič spet močno razločevalno, v slovenščini pa **odprti dostop**, **prosti dostop**, **svobodni dostop** in **brezplačni dostop** še dosti manj urejeno in usklajeno. Na terminološko nedorečenost, potrebo po natančnem in razločevalnem poimenovanju pojmov je Nekrep že večkrat opozoril, prispevek⁴ na to temo pa je bil objavljen tudi na blogu *Bibliotekarska terminologija*⁵, kjer je zbranih nekaj izrazov s tega področja in jih je avtor

poskušal razložiti ter medsebojno pomensko povezati. Oba ugotavljata, da se je v okolju znanstvene informatike za ta koncept objavljanja in dostopnosti znanstvenih objav v svetu uveljavil pojem »*open access*«, ki ga avtorji jasno razlikujejo od pojma »*free access*«. Zato bi bilo smiselno, da v slovenščini zanj dosledno uporabljamo termin »*odprti dostop*«, ker nam tako ostane na razpolago termin »*prosti dostop*« za kategorijo »*free access*«⁶. Tako odločitev podpira tudi *slvaropisna skupina Islovar*⁷ pri Slovenskem društvu Informatika.

Odločitev je tudi terminološko upravičena in utemeljena, saj bomo tako s pridevnikom »*odprti*« zgradili celo terminološko gnezdo sorodnih pomenov. »Besedna zveza **odprti dostop** ima namreč korenine v širši družini podobnih pojavov t.i. *odprtega gibanja* (open movement), katerih skupna lastnost je neoviran, nediskriminiran dostop do vsebin in znanj, npr. odprta koda (open source), odprta znanost (open science), odprti podatki (open data), odprti učni materiali (open courseware), odprti standardi, odprte inovacije, odprto znanstveno publiciranje idr. . . . **Stevan Harnad**, eden utemeljiteljev celotnega gibanja, zagovarja⁸ namreč smiselnost dveh pojmov: **odprti dostop** (open access) in **svobodni dostop** (free access), pri čemer bi ob dosegi soglasja morda lahko v slovenščini za slednjega uporabili tudi besedno zvezo **prosti dostop**⁹, ki pa v drugačnem kontekstu že zaseda določen pomen (dostop, ki je človekova pravica po zakonu, ustavi, npr. *prosti dostop do informacij (javnega značaja), prosti dostop do interneta*).

Ob tem ne bomo zamolčali, da slovenska Wikipedia uporablja **prosti dostop**¹⁰ (=open access). Na spletišču *Creative Commons Slovenija*¹¹ (Ustvarjalna gmajna) je mogoče najti izraz **odprti dostop** (open access).

1 Nekrep, F.V.: LiLoLe. Dostopno na naslovu: <http://lifelong.blogspot.com/>.

2 Nekrep, F.V.: Odprti dostop v Sloveniji, 4.9.2010. Dostopno na naslovu: <http://lifelong.blogspot.com/2010/09/odprti-dostop-v-sloveniji.html>.

3 http://www.zbds-zveza.si/dokumenti/2010/POSVETOVANJE_visokosolske_specialne_2010_obvestilo.pdf

4 Kanič, I.: Odprti dostop – nekaj predlogov, 30.3.2010. Dostopno na naslovu: <http://terminologija.blogspot.com/2010/03/odprti-dostop-nejak-predlogov.html>

5 <http://terminologija.blogspot.com/>

6 Nekrep, F.V.: Univerza v Ljubljani se zavzema za odprti dostop. LiLoLe, 20.11.2009. Dostopno na naslovu: <http://lifelong.blogspot.com/2009/11/univerza-v-ljubljani-se-zavzema-za.html>.

7 <http://www.islovar.org/>

8 <https://mx2.arl.org/Lists/SPARC-IR/Message/167.html>

9 Nekrep, F.V.: Odprti dostop v Sloveniji, LiLoLe, 4.9.2010. Dostopno na naslovu: <http://lifelong.blogspot.com/2010/09/odprti-dostop-v-sloveniji.html>

10 http://sl.wikipedia.org/wiki/Prost_dostop

11 <http://creativecommons.si/>

Problem nedosledne in pogosto neustrezne rabe je večplasten, zmeda izvira med drugim tudi iz večjega števila pomenov že v angleščini in s tem tudi slovenskih ustreznikov posameznega angleškega izraza z dodatno časovno komponento (klasičen vs. elektronski).

1. Več pomenov besede že v angleščini, kar v tem kontekstu za **free**¹² navaja *Wikipedia*:

Gratis versus libre is the distinction between two meanings of the English word »free«; namely, »for zero price« (gratis) and »with few or no restrictions« (libre). The ambiguity of »free« can cause issues where the distinction is important, as it often is in dealing with laws concerning the use of information, such as copyright and patents. For example, they are used to distinguish freeware (gratis software) from free software (libre software).

Srečujemo npr. free article, free online journal, free dictionary, free electronic resources, kar slovenimo kot **prostodostopen** ali **brezplačen**, pač odvisno od konteksta.

Prosti dostop se je v elektronskem okolju pojavil z internetom zaradi razlikovanja dokumentov/virov s **prostim dostopom** (brezplačnih ali dostopnih brez posebnih omejitev) v primerjavi z drugimi, ki so **plačljivi** in/ali **licencirani**. Poleg tega knjižnice že vrsto let zagotavljajo prosti dostop (free access) tudi do vedno večje množice plačljivih elektronskih virov, ki so zato za uporabnika samo **na videz brezplačni**.

2. Več pomensko različnih slovenskih ustreznikov za **open access**:

prosti pristop – v tradicionalni knjižnici način postavitve knjižničnega gradiva tako, da lahko uporabnik sam brska po policah in si ogleduje gradivo, npr. postavitev v prostem pristopu (ant. pultni sistem oz. zaprto skladišče)

odprti dostop – način, politika objavljanja, arhiviranja in uporabe elektronskih dokumentov, virov . . . ki poleg dostopa z dovoljenjem avtorjev dovoljuje/omogoča tudi nadaljnjo uporabo vsebin . . .

Z nekaj izbranimi termini želimo v nadaljevanju vzbuditi razpravo in pridobiti mnenje širše strokovne javnosti. Pred jesenskim posvetovanjem je trenutek še toliko bolj zrel za dokončno ureditev in odpravljanje

nedorečenosti v slovenskih poimenovanjih. Poudariti velja, da gre pri spodaj navedenih primerih za terminološki in slovarski pristop, ker želimo na tem mestu razpravo usmeriti predvsem v ocenjevanje ustreznosti in primernosti posameznih poimenovanj, zato so tudi razlage namenoma krajše in enostavnejše, kot bi bile v leksikonu. Pomenskih odtenkov in podrobnosti v razlagah prav zaradi tega nismo upoštevali. Zaradi boljšega razumevanja in lažje nadaljnje razprave pri terminih navajamo angleške ustreznike. Nekatere razlage se sklicujejo na gesla v *Bibliotekarskem terminološkem slovarju*¹³.

odprti dostop -ega -a *m* (krat. OD in OA) sistem, ki zagotavlja vsem uporabnikom z dovoljenjem avtorjev prost in neomejen dostop, možnost kopiranja, uporabe, razširjanja in predelave avtorskih del, shranjenih v repozitoriju (ang. open access)

odprtodostopna publikacija -e -e ž elektronska publikacija, za katero avtor dovoljuje vsem uporabnikom prost in neomejen dostop, kopiranje, uporabo, razširjanje in predelavo in ki je takoj po objavi skupaj s tem dovoljenjem shranjena vsaj v enem institucionalnem repozitoriju z odprtim dostopom (ang. open access publication)

odprtodostopna revija -e -e ž znanstvena elektronska revija z odprtim dostopom; sin. odprtodostopni časopis (ang. open access journal)

odprtodostopni -a -o *prid.* ki se nanaša na odprti dostop, npr. odprtodostopna revija; prim. prostodostopni (ang. open access)

odprtodostopni arhiv -ega -a *m* repozitorij (3), ki zagotavlja odprti dostop do shranjenih dokumentov

odprtodostopni časopis -ega -a *m* znanstveni elektronski časopis z odprtim dostopom; sin. odprtodostopna revija (ang. open access journal)

odprta vsebina -e -e ž kreativno delo (1), navadno objavljeno pod pogoji licence Creative Commons, ki izrecno dovoljujejo vsakemu uporabo, kopiranje in spreminjanje tega dela, npr. Wikipedija (ang. open content)

12 http://en.wikipedia.org/wiki/Gratis_versus_Libre

13 Bibliotekarski terminološki slovar. Ljubljana, 2010

odprtodostopna revija z zamikom -e -e -- -- ž elektronska revija z naročnino, ki po določenem časovnem obdobju embarga dovoljuje odprti dostop do vseh člankov ali do izbranih člankov; sin. odprtodostopna revija z zamikom (ang. delayed open access journal)

odprtodostopni časopis z zamikom -ega -a -- -- m elektronski časopis z naročnino, ki po določenem časovnem obdobju embarga dovoljuje odprti dostop do vseh člankov ali do izbranih člankov; sin. odprtodostopna revija z zamikom (ang. delayed open access journal)

prosti dostop -ega -a m 1. dostop do elektronskega vira, ki je za uporabnika brezplačen oz. ga zanj naroča knjižnica; prim. odprti dostop (ang. free access)

2. v pravo dostop, ki je človekova pravica po zakonu, ustavi, npr. svoboden dostop do informacij (javnega značaja), svoboden dostop do interneta; sin. svobodni dostop (2) (ang. free access)

prostodostopni -a -o prid. ki se nanaša na prosti dostop; prim. odprtodostopni (ang. free access)

svobodni dostop -ega -a m, v pravo dostop, ki je človekova pravica po zakonu, ustavi, npr. svoboden dostop do informacij (javnega značaja), svoboden dostop do interneta; sin. prosti dostop (2) (ang. free access)

Vabimo vas h konstruktivni razpravi na spletniku *Bibliotekarska terminologija* (na naslovu <http://terminologija.blogspot.com>), pokomentirajte, sprožite razpravo, da bomo sedaj morebiti različna mnenja do jesenskega posvetovanja sekcij specialnih in visokošolskih knjižnic ZBDS »Prost dostop do dosežkov slovenskih znanstvenikov« uskladili in dorekli do te mere, da jih bomo lahko pred tem objavili in tam predstavili ter zagovarjali.

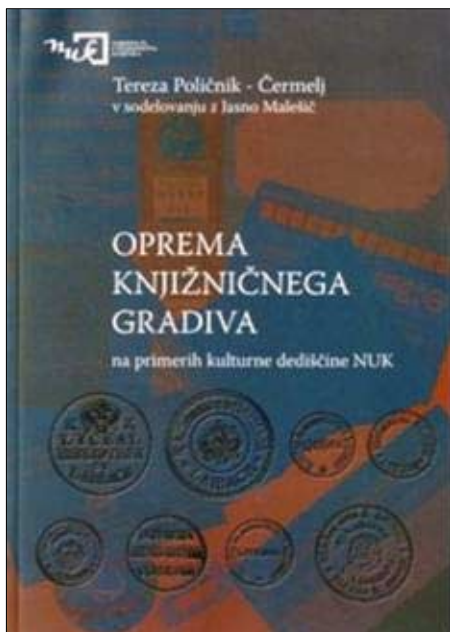
Ivan Kanič

Bibliotekarska terminološka komisija

Objavljeno na blogu *Bibliotekarska terminologija* 6.9.2010

NOVOSTI

OPREMA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA NA PRIMERIH KULTURNE DEDIŠČINE NUK

NUK«, avtoric Tereze Poličnik – Čermelj, bibliotekarske specialistke, zaposlene v Službi za pridobivanje knjižničnega gradiva in dr. Jasne Malešič, vodje Centra za ohranjanje knjižničnega gradiva.

Vsebuje natančen opis oznak in pripomočkov, ki jih potrebujemo za opremljanje različnih vrst gradiva za trajno hranjenje, uporabo in rokovanje. Prvi del predstavlja besedilne in slikovne prikaze opremljanja knjižničnega gradiva, v drugem delu pa so postopki označevanja gradiva na različnih nosilcih zapisov prikazani v preglednicah.

problematike sodelovali s strokovnjaki s področja varovanja knjižničnega gradiva tako konservatorji-restavratorji kot kemiki. Poznavanje različnih vrst materialov, iz katerih so izdelane knjižnične enote ter materiali zaščitne opreme, je bistvene pomena, saj vsak nosilec zahteva poseben postopek označevanja, ki gradiva ne poškoduje.

Ne glede na to, da je priročnik namenjen knjižnicam, ki gradivo trajno hranijo, ga priporočamo tudi ostalim ustanovam, saj z metodичnim pristopom uveljavlja enotnost pri opremi knjižničnega gradiva.

V Narodni in univerzitetni knjižnici je izšel strokovni priročnik »Oprema knjižničnega gradiva na primerih kulturne dediščine

Pri pripravi priročnika, ki je namenjen predvsem bibliotekarjem, sta avtorici zaradi interdisciplinarne

Naročite ga lahko z naročilnico na naslednji strani.